

Ministerieel besluit tot definitieve bescherming als monument van Vereecken orgel in de Sint-Pietersbandenkerk in Zwalm (Dikkele)

DE VLAAMSE MINISTER VAN BUITENLANDS BELEID EN ONROEREND ERFGOED,

Gelet op het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013, artikel 6.1.1;

Gelet op het besluit van de Vlaamse Regering van 25 juli 2014 tot bepaling van de bevoegdheden van de leden van de Vlaamse Regering, artikel 6, 1°;

Gelet op het ministerieel besluit van 7 december 2017 tot voorlopige bescherming als monument van Vereecken orgel in de Sint-Pietersbandenkerk in Zwalm (Dikkele);

Gelet op het openbaar onderzoek dat gehouden is van 10 januari 2018 tot en met 9 februari 2018 en waarvan de behandeling is opgenomen in bijlage;

Overwegende dat het waarderend onderzoek, waarvan de resultaten zijn opgenomen in het beschermingsdossier, de erfgoedwaarde van Vereecken orgel in de Sint-Pietersbandenkerk aantoot;

Overwegende dat Vereecken orgel in de Sint-Pietersbandenkerk als monument artistieke waarde bezit die als volgt wordt gemotiveerd:

Het orgel van Dikkele is een herkenbaar en representatief voorbeeld van het oeuvre van Petrus Joannes Vereecken en meer algemeen van het doorleven van een traditionele ambachtelijke orgelbouw op het Vlaamse platteland in het derde kwart van de 19de eeuw. Vanuit kunsthistorisch standpunt is het Vereecken-oeuvre interessant omdat het zich situeert in een periode waarin de orgelbouw – na een lange periode van stabiliteit – veranderde van classicisme naar romantiek. Die overgang was meer dan louter stilistisch: bij de overgang naar de internationale (Franse) symfonische romantiek ruilde men het ambachtelijke aspect in voor industriële principes van standaardisatie, prefabricage en specialisatie (bijvoorbeeld de uitbesteding van het pijpwerk).

Het atelier Vereecken behoorde tot 1873 tot die orgelmakers die op het Vlaamse platteland vasthielden aan het ambachtelijke classicisme, op een moment dat de (Franse) symfonische/orkestrale romantiek al internationaal doorgebroken was (in Vlaanderen met het orgel van Aristide Cavaillé-Coll uit 1856 in de Gentse Sint-Niklaaskerk). In deze periode ontwierp Petrus-Joannes Vereecken niet alleen de instrumenten maar vervaardigde hij ook zelf het pijpwerk en ontwierp hij alle orgelkasten die gerealiseerd werden in zijn eigen atelier (volgens mondelinge overlevering door zijn neef-meubelmaker). Dit geeft de instrumenten uit deze vroege periode een hoge ensemblewaarde. Ze worden gekenmerkt door een eenvoudige structuur als één- of tweemanualige orgels, eventueel met aangehangen pedaal en met een mechanische tractuur. In structuur doen de instrumenten denken aan de klassieke 18de-eeuwse Van Peteghem-orgels: een iets naar voor springende, hogere middentoren, geflankeerd door twee licht concave tussenvelden, die aflopen naar twee lagere zijtoren. Tegelijkertijd besteedde Vereecken veel aandacht aan de integratie van de orgels door de orgelkast aan te passen aan de stijl van het kerkgebouw (in het geval van Dikkele neoclassicistisch), wat bijdraagt tot de contextwaarde ervan.

Het vrij gaaf bewaarde orgel van Dikkele bevindt zich juist op het kantelpunt van Vereecken's oeuvre. Het betreft één van de laatste instrumenten uit de classicistische eerste stijlperiode

van de familie Vereecken. Het orgel van Dikkele is dan ook nog traditioneel qua productie (ambachtelijk in het atelier vervaardigd instrument, inclusief pijpwerk en orgelkast) en mechaniek (mechanische tractuur en klein aangehangen pedaal). Typisch voor het classicisme in de orgelbouw in het algemeen, en specifiek bij dit orgel van Dikkele is het ontbreken van een aantal hoogklinkende vulstemmen als Tierce, Cymbale en Sexquialtera. Maar toch blijft het algemeen klankbeeld nog helder, belijnd en boventoonrijk; dit in tegenstelling tot romantisch klinkende orgels,

BESLUIT:

Artikel 1. Met toepassing van artikel 6.1.1 tot en met artikel 6.1.11 van het Onroerendergoeddecreet van 12 juli 2013 en artikel 6.2.1 van het Onroerendergoedbesluit van 16 mei 2014 worden de volgende onroerende goederen definitief beschermd als monument:

Vereecken orgel in de Sint-Pietersbandenkerk, Brouwerijstraat 10 in Zwalm (Dikkele), bekend ten kadaster: Zwalm, 6de afdeling, sectie A, perceelnummer 161D (deel).

De definitief beschermde onroerende goederen zijn aangeduid op het plan dat als bijlage bij dit besluit wordt gevoegd.

De fotoregistratie van de fysieke toestand van de definitief beschermde goederen wordt als bijlage bij dit besluit gevoegd.

Art. 2. Het monument heeft artistieke waarde.

De erfgoedelementen en de erfgoedkenmerken van het monument zijn:

- 1° de 6-voets orgelkast is in eik uitgevoerd en heeft, typerend voor Zuid-Nederlandse orgelbouw van de late 18de en vroege 19de eeuw, een front met vijfdelige opbouw: een hoge uitkragende ronde middentoren geflankeerd door twee vlakke tussenvelden die gebogen aflopen naar twee lagere uitkragende ronde zijtorens. De speeltafel (claviatuur) is ingebouwd in de prospectzijde. Dat prospect is in neoclassicistische stijl afgewerkt: de torens zijn bovenaan versierd met geprofileerde kroon- en tandlijst en onderaan met hangconsoles uitlopend op een druiventros. Boven de tussenvelden zijn uitgewerkte draperieën gebeeldhouwd en aan weerszijden van het orgel plantaardig uitgewerkte vleugelstukken, die in de bovenste partij versierd zijn met een gestileerde wilde roos, en die naar onderen toe verbreden met breed uitlopende S-voluten die eindigen in een krul. De kast heeft rolwangen als overgang naar het verjongend basement;
- 2° het huidige orgel omvat één klavier (met bakstukken in ebbenhout fineer waarbij per bakstuk een strookje been werd ingelegd, frontons belegd met been, en toetsen belegd met been of ivoor) en een aangehangen pedaal (met twaalf registers en één tremolo). In opzet sluit het orgel nog grotendeels aan bij het classicisme. Eigen aan dergelijke orgels is het ontbreken van een aantal (in de barok wel nog voorkomende) hoogklinkende vulstemmen zoals bijvoorbeeld Tierce, Cymbale en Sexquialtera, maar tegelijkertijd blijft het algemeen klankbeeld belijnd, helder en boventoonrijk, dit in tegenstelling tot romantisch klinkende orgels. Het traditioneel pijpwerk en de mechanische tractuur zijn beide nog origineel, evenals de windlade met geschroefde pijpstokken, de registratuur, de abstracten en het wellenbord. De blaasbalg is een magazijnbalg met een gedeelte in de voet van de kast en handpompbediening vooraan in de orgelkast. De frontpijpen hebben een V-vormig labiumverloop. In de tussenvelden zijn de labia van de pijpen aflopend naar de middentoren toe. De pijpen in de torens hebben opgeworpen labia (zoals de orgels van Pieter Van Peteghem midden 18de eeuw), de overige een spitsvormig bovenlabium. Opvallend is dat de tweevoet overblazend is.

Art. 3. Voor het beschermde monument gelden de volgende beheersdoelstellingen:

- 1° de algemene doelstelling van de bescherming is het behoud van de erfgoedkenmerken en elementen die de basis vormen voor de erfgoedwaarden, waaronder het historisch pijpwerk, de mechanische tractuur en de neoclassicistische orgelkast;
- 2° de bescherming beoogt het behoud van het uitzicht, de bespeelbaarheid, de klank en de technische kenmerken van het historisch orgel. Hierbij wordt in het bijzonder verwezen naar de bestaande verwarmingsinstallatie, waarvan het gebruik schadelijk is voor het orgel, en naar het overmatig vocht in de torenruimte.

Art. 4. De zakelijkrechthouder en de gebruiker van het beschermde monument zijn verplicht de instandhouding en het onderhoud ervan te verzekeren door:

- 1° het goed als een goede huisvader te beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen te nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- 2° de toestand van het goed regelmatig te controleren;
- 3° regulier onderhoud uit te oefenen;
- 4° onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen te nemen in geval van nood;
- 5° gerestaureerde, bespeelbare orgels regelmatig te bespelen.

Art. 5. Voor de volgende handelingen aan het beschermde monument moet een toelating worden aangevraagd:

- 1° het wijzigen van de onmiddellijke akoestische, thermische of klimatologische omgeving;
- 2° het winddicht maken van windladen waarbij werken nodig zijn aan de fundamenttafel, de canceldichting onderaan, de slepen, de pijpstokken, pijproosters en ventielen;
- 3° het vernieuwen of opnieuw belederen van de blaasbalgen, dichtingswerken aan de windkanalen;
- 4° systematisch en globaal herstelwerk aan of uittlengen van historisch pijpwerk, alsook verstevigings- en herstelwerk aan historische frontpijpen;
- 5° soldeerwerk verrichten aan oude pijpen, opsneden verlagen of verhogen, inkorten van pijpwerk en systematisch wijzigen van voetopeningen of het aanbrengen van nieuwe steminsnijdingen;
- 6° kaders van windladen doorboren en laden onderaan doorprikken;
- 7° wijzigingen aanbrengen aan de orgelkast;
- 8° het demonteren, verplaatsen of vervangen van het orgel of delen ervan.

Er is geen toelating vereist voor het onmiddellijk nemen van passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen in geval van nood, noch voor de uitvoering van regulier onderhoud.

Brussel,

25 APR. 2018

De Vlaamse minister van Buitenlands Beleid en Onroerend Erfgoed,

Geert BOURGEOIS